

УДК 624.05“19”(477.83)

к.арх. Сільник О.І.,
Львівський національний аграрний університет

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ КОМПОЗИЦІЙНИХ І СТИЛЬОВИХ ВИРІШЕНЬ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ЛЬВОВА ЗБУДОВАНИХ В КІНЦІ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття присвячена аналізу фасадів найпоширеніших типів житлових будинків Львова кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. У статті проаналізовано основні стильові напрямки фасадів, композиційні особливості їх структури. Визначено закономірності еволюції вирішень екстер'єрів житлових будинків Львова протягом ХІХ – ХХ ст.

Ключові слова: житлові будинки, композиційні вирішення, стильові вирішення, ризаліт, карниз, готика, ренесанс, бароко, національний стиль, неоренесанс, неоготика, сецесія, модерн

Стан проблеми актуальність і новизна. Одним з найпоширеніших типів житла центральної частини Львова, наприкінці ХІХ ст. являється прибутковий будинок. Великий приріст населення у Львові протягом ХVІІІ зумовив загострення житлової проблеми вже в другій половині ХІХ ст., що привело до відчутних якісних і кількісних змін у сфері будівництва [12, 15, 19]. Будівництво прибуткових будинків давало змогу забезпечити помешканнями людей, кількість яких в промислових містах різко збільшувалася. В свою чергу така забудова була досить універсальною – поєднувала житло, торгові заклади, і одночасно простір який надавав прибуток. Комплекси нових житлових кварталів, утворених щільно прилеглими прибутковими будинками заповнювали простір міста. [6, 7, 8, 14].

В ХІХ – на початку ХХ ст. основна частина будинків, що забезпечувала помешканнями населення належала до прибуткових будинків. Невід'ємними складовими прибуткові будинки являються і на теренах сучасного Львова – ця забудова становить майже 70% центральної частини міста, являється фоновою забудовою і виконує свої початкові функції.

Мета і завдання статті полягають у визначенні засад формування та закономірностей еволюції композиційних і стильових вирішень фасадів житлових будинків центральної частини Львова збудованих в кінці ХVІІІ – початку ХХ ст.

У радянський період (60 – 80-ті роки) дослідники неодноразово звертали увагу на архітектуру Львова. Вивчення літературних джерел, де розглядається розвиток архітектури міста, залишається важливим етапом дослідження, оскільки кожен з періодів має значення та є частиною всієї ланки історико-архітектурних процесів [1, 2, 3, 12, 13]. Проте архітектура прибуткових будинків у таких виданнях здебільшого залишається поза увагою. Праці польських та львівських дослідників-архітекторів, що були опубліковані наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст., містять важливу інформацію стосовно питання архітектури Львова доби історизму та модерну, що стосується часових меж даного дослідження [16, 17, 18, 19, 20, 21, 22].

Сьогодні з'являються детальніші дослідження з окремих проблем архітектури кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., частина яких присвячена і архітектурі прибуткових будинків [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15].

Для визначення типологічних характеристик, стильових та планувальних особливостей, прибуткових будинків, збудованих у ХІХ – ХХ ст. було досліджено архівні матеріали – проектні креслення досліджуваних об'єктів [23 – 30].

Особистий вклад. Для визначення закономірності розвитку композиційних та стильових вирішень фасадів будинків Львова їх було проаналізовано за такими класифікаторами: композиційний (який передбачає аналіз вертикального та горизонтального членування, пропорціювання частин фасадів), стильовий (складається з визначення стильових прототипів та стильових спрямувань фасадів, характеристики архітектурних деталей, насиченості фасадів елементами декору та колористики фасадів).

Типологію композиційних вирішень визначено на основі аналізу вертикального та горизонтального членувань фасадів. Для вертикального членування застосовувались ризаліти, слабо розвинені в глибину фасаду. В окремих випадках композиційні акценти на фасадах будинків створювалися не ризалітами, а поєднанням архітектурних деталей та елементів (більша площа віконних прорізів, портал тощо), які утворювали візуальну вертикальну композиційну вісь. Вертикальні композиційні акценти, що розчленовували фасади по висоті могли відповідати висоті фасаду або $\frac{1}{2}$ його висоти. Як правило пропорції елементів вертикального членування (ризаліти тощо) були взаємо пов'язані з елементами горизонтального членування, відповідали один одному по ширині, або були їх половиною.

Пропорційність частин фасадів будинків збудованих на початку ХХ ст. складалася з більш подрібнених частин ніж у попередніх роках південно-західного періоду. Частини вертикального поділу фасаду (кінець ХVІІІ – початок ХІХ ст.) $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{5}$ ширини, $\frac{1}{2}$ висоти. В кінці ХІХ ст. вертикально поділ

фасаду відповідав від $\frac{1}{2}$ до $\frac{1}{5}$ висоти, або ширини фасадів. Вертикальний поділ фасадів будинків збудованих на початку ХХ ст. мав від $\frac{1}{2}$ до $\frac{1}{6}$ висоти та від $\frac{1}{2}$ до $\frac{1}{10}$ його ширини. Горизонтально розчленовані фрагменти фасадів були рівними поверхові, інколи двом поверхам будинку.

Якщо розглядати композицію фасадів житлових будинків Львова, збудованих протягом ХVІІІ – ХІХ ст., то вона переважала симетрична (одноосьова, двоосьова) (рис. 1), також рівноакцентна. Така структура спостерігається у будинків різного типу забудови у містобудівній структурі – це рядові, торцеві, окремо розташовані, та з різною конфігурацією плану. Фасади з асиметричною композиційною структурою зустрічаються у будинків кутових, торцевих, в окремих випадках у будинків рядового та окремо збудованого типів. Що в свою чергу мали різну конфігурацію в плані.

В кінці ХІХ ст. принцип побудови композиції фасаду був залежним як правило від розташування будинку в загальній забудові вулиці і в свою чергу будинок являвся своєрідною ланкою візуального сприйняття загальної картини забудови, що створювалася. Будинки з симетричною композицією (одноосьові, двоосьові, триосьові) фасаду являлися переважно рядовими в забудові, в окремих випадках торцевими. Кутові будинки мали асиметричну, дисиметричну композиційні структури (рис. 2). На початку ХХ ст. композиційне вирішення не набуло суттєвих змін. В окремих випадках композиційні акценти на фасадах будинків створювалися не ризалітами, а поєднанням певних елементів (більша площа віконних прорізів, декоративні “підвіски”, портал), які утворювали собою так звану вертикальну композиційну вісь (рис. 1). В загальному композиційні вирішення фасадів житлових будинків Львова не мали суттєвих акцентів, які б виділяли себе в забудові цілої житлової вулиці. Кожен житловий будинок візуально був поєднаним з сусідніми будинками, що створювало її цілісне сприйняття.

Горизонтальне членування наріжної стіни будинків створювалося за допомогою міжповерхових поясків і карнизів. Пропорційні співвідношення частин фасадів, горизонтального членування відповідали один одному (1:1).

Тепер розглянемо стильові спрямування у вирішеннях екстер'єру житлової забудови на теренах центральної частини сучасного міста. Дослідження прибуткового житла показало, що для стильового вирішення фасадів використовувалися історичні стилі: готику, ренесанс, бароко, класицизм, національні стилі.

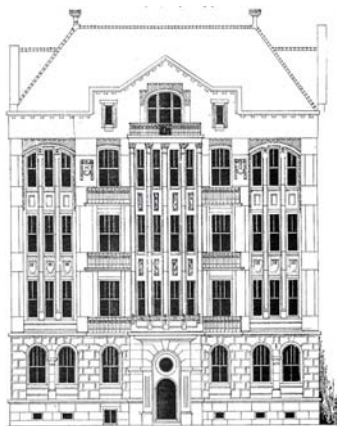

Рис. 1. Фасад будинку за адресою Конопницької, 10 (1900 р.) [23]

Рис. 2. Фасад прибуткового будинку за адресою Крушельницької, 21 (1877 р.) [24]

Стильові напрямки в архітектурі житлових будинків Львова збудованих до кінця XIX ст. були наслідком тісного творчого зв'язку Львова та Відня, насамперед це пов'язано з діяльністю віденських архітекторів та скульпторів. Характерний для столиці Галичини тип кам'яниці в стилі класицизму з багатим скульптурним декором (Гартман Вівер, Антоній Шімзер) [11, с. 33]. Також характерним для Львова в I половині XIX ст. є тип кам'яниці в стилі бідермеєр, де фасад має мінімум декоративного оздоблення (Ян Зальцман) [11, с. 35]. Виявлено зокрема будинок, який можна атрибуувати стильовим напрямкам – неоеллінізму, що був пов'язаний з творчістю архітектора В. Шміда.

Виявлено також будинки з ознаками таких стильових напрямів: італійський неоренесанс (Рис. 3, 4), романтичний напрямок та французький неоренесанс.

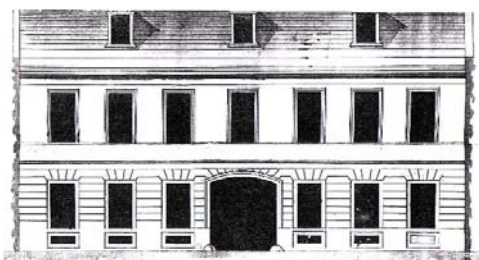

Рис. 3. Фасад будинку за адресою Наливайка, 5 (1874 р.) [27]

Рис. 4. Фасад будинку за адресою Личаківська, 32 (1872 р.) [25]

Серед чиншових будинків Львова збудованих у XVIII ст. виявлено споруди, в яких відсутні будь-які елементи декору, що є характерним для будинків без визначених стильових напрямків.

Будинки збудовані у XIX ст. належать до періоду, коли остаточно утвердився історизм на теренах Львова [8, с. 66]. Будинки цього періоду в

певній кількості збереглися внаслідок цього дещо спрощується проведення їхнього стилістичного аналізу (рис. 5, 6). Також, враховуючи економічні та демографічні передумови розвитку міста, житлове будівництво Львова значно посилилося порівняно з попереднім періодом: з'явилися нові житлові квартали. Сильові впливи європейської архітектури позначилися на спрямуваннях львівського неоренесансу цього часу, що мав декілька напрямків: італійський, німецький, французький.

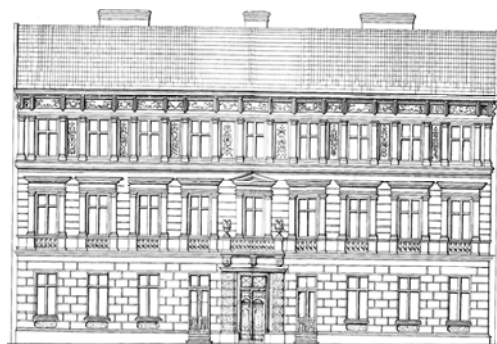

Рис. 5. Фасад будинку за адресою Озаркевича, 2 (1887 р.) [26]

Рис. 6. Фасад будинку за адресою Бандери, 7 (1877 р.) [28]

На початку ХХ ст. на території Львова проявляється вплив віденського сецесіону – стильового напрямку, що одержав львівську назву “сецесія”. Розвиток цього стилю у Львові має свої особливості, зв’язані, з одного боку, з сильно вкоріненим історизмом, а з другого – з вдалим спробами застосування нових матеріалів і конструкцій [3, с. 115].

Так звана “зріла” стадія розвитку львівського модерну характеризується наявністю двох напрямків: стилізаторського і функціоналістського [3, с. 122]. Встановлено прибуткові будинки з характерною інтерпретацією історичних архітектурних форм, або у стилізаторському напрямку вирішення.

В архітектурі Львова на початку ХХ ст. важливими були пошуки нового національного стилю, які відбувались загалом у межах національно-романтичних відгалужень від сецесії [2, с. 71]: східно-галицького, зокрема гуцульського та закопанського. Різниця між двома напрямками декорування полягає в тому, що в гуцульському не існує рослинних мотивів, а перевага надається геометризваному орнаменту, закопанський напрям використовує криві вигадливі, рослинні зображення (будяка, лілеї, троянди, блавашу). Притаманне яскраве колористичне вирішення, властиве гуцульській кераміці: жовті, зелені, коричневі і білі кольори і майже завжди пластичне вирішення [10, с. 51].

Щодо насиченості фасадів будинків ліпниною, то в кінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. вона не перевищувала 27 %, а в середньому становила 15 %. В кінці ХІХ ст. кількість ліпнини на фасадах суттєво збільшується, і становить в

середньому 28 %, де найбільше фасад був насичений на 39 %. На початку ХХ ст. найбільша кількість насиченості ліпним оздобленням була також 39 %, проте в середньому за аналізом виявлених прибуткових житлових будинків цього часу (де найменша насиченість 5 %), становить 19 %.

Колористичне вирішення фасадів житлових будинків виявлено монохромне і поліхромне, проте протягом досліджуваного періоду мала різний характер вирішення саме поліхромна поверхня. В кінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. вирішення як правило базувалося на монохромності, поліхромність досягала виділенням іншим кольором частини поверхні фасаду (композиційна вісь, віконні обрамлення). В кінці ХІХ ст. як і на початку ХХ ст. фігурують як поліхромні так і монохромні вирішення. Поліхромність тут досягається дещо іншими методами, зустрічається кілька кольорів на фасаді (поєднання білого тиньку на жовтій і червоній цеглі). На початку ХХ ст. поліхромні вирішення фасадів включали елементи керамічного чи майолікового походження, що кардинально виділялись кольором на потинькованій поверхні. Тут в свою чергу передбачались в окремих випадках орнаментизовані кольорові поверхні (народно-романтичні традиції), або ж з застосуванням плиток одного лише кольору (зелений, синій).

Висновки. В результаті аналізу композиційних вирішень фасадів було виявлено дев'ять типів. Характерною була тенденція до збільшення типів композиційних вирішень протягом ХІХ ст. Композиційні вирішення фасадів не включали яскраво виражених акцентів, тут передбачались в деякій мірі стандартизовані схеми, що в першу чергу враховували можливість добудови чи перебудови наступних будинків чи то навіть зведення інших споруд. Щодо горизонтального членування фасадів, то тут протягом досліджуваного періоду не відбувалось істотних змін. Принцип розташування карнизів та горизонтальних поясів ґрунтувався на візуальному відокремленні поверхів на фасадах будинків. Інколи карнизом виділявся партер будинку та підкреслювалось завершення площини фасаду на рівні останнього поверху.

Розвиток стильових спрямувань будинків Львова зумовлений поступовим розширенням архітектурних прототипів, з яких використовувалися характерні елементи та деталі. Встановлено, що до кінця ХІХ ст. відбувається кількісне збільшення стильових варіантів-вирішень фасадів, що трактують класичні прототипи. Вже на початку ХХ ст. впроваджуються разом з сецесією новітні вирішення, не поєднані з класичними прототипами, водночас один з напрямків сецесії (стилізаторський) звертається до класичних вирішень, відомих раніше (неоренесанс, бароко, романізм, готика). Домінуючими стильовими вирішеннями фасадів чиншових кам'яниць протягом досліджуваного періоду були італійський неоренесанс та неobarocco. Розвиток стильових вирішень

відбувався за рахунок розширення діапазону стильових прототипів та способу використання архітектурних деталей. Також встановлено, що архітектурно-планувальні та стильові вирішення були різними творчими завданнями для архітекторів і розвивалися незалежно один від одного.

Література

1. Асеев Ю.С. Стили в архитектуре Украины. – К.: Будівельник, 1989. – 104 с.
2. Бірюльов Ю. Вітер перемін. Нові тенденції в архітектурі Львова 1890 – 1914 рр. // Архітектура Львова ХІХ ст. – Краків, 1997. – С. 55 – 74.
3. Вуйцик В. С., Липка Р. М. Зустріч зі Львовом. – Львів: Каменяр, 1987. – 176 с.
4. Демків М., Лінда С., Олешко О. Методика атрибуції проектних креслень кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. // Вісник ДУ “Львівська політехніка”: Сер. Архітектура. – 2002. – № 439. – С. 80 – 84.
5. Історія Львова в документах і матеріалах. – К.: Наукова думка, 1986. – 420 с.
6. Лінда С.М. Житлове будівництво Львова у другій половині ХІХ століття // Записки наукового товариства імені Шевченка. Том ССХLІ. Праці Комісії архітектури та містобудування. Львів. 2001. – С.126-153
7. Лінда С.М. Присутність історії в архітектурі радянської і пострадянської України. //Вісник НУ “Львівська політехніка” № 486 “Архітектура”: Львів, 2003. – С. 147-158.
8. Лінда С. М. Стилiстичні та архітектурно-композиційні аспекти розвитку архітектури Львова періоду історизму у ХІХ – поч. ХХ ст.: Дис. ... к. арх. – Львів, 1999. – 222 С.
9. Мельник Б. В. Вулицями старовинного Львова. – Львів: Світ, 2002. – 260 с.
10. Нога О. Іван Левинський – художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч. – Львів: Основа, 1993. – 78 с.
11. Пурхля Я. Віденські впливи на архітектуру Львова у 1772-1918 роках // Архітектура Львова у ХІХ ст. – Краків, 1997. – С. 31 – 53.
12. Овсійчук В. Архітектурні пам’ятки Львова. – Львів: Каменяр, 1969. – 170 с.
13. Островский Г. Л. Львов. – Л.: Искусство, 1982. – 295 с.
14. Скібіцька Т. Прибутковий будинок як провідний архітектурний тип у забудові міст України кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Теорія та історія архітектури. – К., 1995. – С. 105-117.
15. Шишка О. Наше місто. – Львів: Центр Європи, – 2002. – 192 с.

16. Poczatki nowożytnego Lwowa w architekturze. – Lwow: Nakładem gmini krol. Miasta Lwowa, 1923. – S. 11 – 12.
17. Litynski M. Gmach Skarbkowski na tle architektury lwowskiej w peirwszej polowie XIX wieku. – Lwów: Nakładem fundacji Skarbkowskiej, 1921. - 94 s.
18. Moderne Wiener Barok fasaden. – Wien: Kunst verlag Schroi, 1890. – 26 s.
19. Ostrowski Jan. Lwow // Dzieje I sztuka. – Krakow, 1995. – S. 50 – 67.
20. Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podwoloczysk, Brodow, Slobody Rungyrskiej, Cerniowiec I po Lwowie. – Lwow: Nakładem Towarzystwa Politehnicznego we Lwowie, 1886. – 105 s.
21. Radzikowski S. Styl zakopianski. – Krakow: Zaktadem towarzystwa wydawniczego We Lwowe, 1901. – s.95;
22. Słownik architektów polskich i obcych w Polsce działających. – Wrocław, Warszawa, Kraków: Ossolineum, 1971. - T. L. – 417 s.
23. Будинок на вулиці Конопницької, 10. – ДАЛО, ф. 2, оп. 1, спр. 4927.
24. Будинок на вулиці Крушельницької, 21. – ДАЛО, ф. 2, оп. 1, спр. 6464.
25. Будинок на вулиці Леніна, 32, ДАЛО, ф. 2, оп. 2, спр. 251.
26. Будинок на вулиці Пирогова, 2. – ДАЛО, ф. 2, оп. 2, спр. 3892.
27. Будинок на вулиці Ризницькій, 5. – ДАЛО, ф. 2, оп. 2, спр. 3585.
28. Будинок на вулиці Сталіна, 7. – ДАЛО, ф. 2, оп. 2, спр. 4757.

Аннотация

Статья посвящена анализу фасадов самых распространенных типов жилых домов Львова конца XVIII - начала XX в. В статье проанализированы основные стилевые направления фасадов, композиционные особенности их структуры. Определены закономерности эволюции решений экстерьеров жилых домов Львова в течение XIX - XX в.

Annotation

The article is sanctified to the analysis of facades of the most widespread types of dwelling-houses of Lviv of end of XVIII - In the article basic stylish directions of facades, composition features of their structure, are analysed beginning of XX of century. Conformities to law of evolution of decisions of ex-terriers of dwelling-houses of Lviv are certain during XIX - XX of century.